

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2024/1

Szakmai védnökök

Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők

Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora

Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő

Pap Balázs

Borítóterv

Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

ASZTALOS VERONKA ÖRSIKE	
A norvég irodalom szerepe az <i>Élet</i> című lap modernizálási programjában.....	9
RÉTFALVI P. ZSÓFIA	
„A múlt visszhangja most is suttog ott...”	
Petőfi Sándor és Madách Imre <i>Tündérialma</i>	31
BALÁZS MIHÁLY	
Horváth Iván (1948–2024)	45

TÁRSALKODÓ

Jankovits László 60

BARTÓK ISTVÁN	
„Az Anyaszentegyházban bévött szokás szerint”	
Adalékok a magyar egyházi retorika korai történetéhez	57
ZSUPÁN EDINA	
Kisműfajok találkozása Janus Pannoniusnál	
A mese poétikai elemei a prózafordításban	65

KRITIKAI LAPOK

HORVÁTH MARGARÉTA	
„Minden írások az mi hasznunkra írtak”	
BARTÓK István, <i>„Tőlünk telhetőleg művelni és gazdagítani”: Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1530–1580 között</i> , Bp., Universitas, 2023 (Irodalomtudomány és Kritika).....	81
LOVAS BORBÁLA	
Egy erodált hagyaték realitása és a faggatózás jegyzőkönyve	
PAP Balázs, <i>Szemmák: Kéziratok és nyomtatványok a 16. századi magyar protestáns költészetben</i> , Bp., reciti, 2023.	89
A tanulmányok összefoglalói / Abstracts.....	95
A lapszám szerzői	99

Balázs Mihály

Horváth Iván (1948–2024)*

Pályatársak voltunk, hiszen egy esztendőben születtünk, ám Keserű Bálint és Pirnát Antal mellett ő lett a harmadik nagy hatású tanárom. Más-más világból érkeztünk ugyanis az egyetemre, s másképpen is viszonyultunk mindahhoz, ami ott bennünket fogadott. Bennem kezdetben legalábbis kritikai érzék nélküli iskolás tanulási láz buzgott, Iván pedig röviden szólva már kész értelmiségi volt, aki az egyetemre való belépést követő pár hét elmúltával terjedelmes dolgozatot nyújtott be Pirnát Antalnak, szinte ezzel egy időben megfogalmazott egy tanulmányt a kratüloszi nyelvszemléletről József Attila gondolatvilágában, s mellesleg volt még egy sajnos később elveszett írása az Árgirus-széphistóriáról. Nem csoda hát, hogy mai szemmel nézve is éretten válogatott a bölcsészkar kínálatból, hogy aztán a nem kevés rettenetes élmény ellenére vagy éppen azok hatására is önálló munkálkodásra képes kutatóvá váljon.

Ez már első találkozásunk során, azon a diákköri konferencián is világossá vált számomra, amelyen a Balassi-sor számmisztikai értelmezéséről szóló dolgozatát bemutatta.¹ S bár később jó néhányszor találkoztunk a régi magyaros rendezvényeken, bizony nem kis izgalommal fogott el, amikor a Hajdú Péter dékán és Keserű Bálint által lecsábított intézeti szabadcsapat egyik tagjaként Lukácsy Sándor és Szörényi László társaságában tanerőként megjelent a szegedi bölcsészkaron.

Ma már egyetemtörténeti tény persze, hogy az időnkénti további csatlakozók és a legjobb helyi erők összefogása tette újra egyetemivé Szegeden a magyar irodalmi képzést, de az első hetekben bennem legalábbis alig legyűrhető megfelelési izgalom munkált. Ez persze hamarosan enyhült, mikor megtapasztaltam, hogy a tőle megszokott, mindenkit rabul ejtő természetességgel kezdett el tanítani, megengedte, hogy alkalmasint bemehessek az óráira, amelyeket a legmagasabb pedagógiai igényeket kielégítő megbeszélések követték a követendő módszerekről és eljárásokról, köztük arról is, hogy tegeződjünk-e a hallgatókkal. Úgy emlékszem, én csupán egyéves szeminarizálással a hátam mögött az egyetemes tegeződés pártján álltam, míg érettebb barátom azt látta helyesebbnek, ha csak a kiemelkedő teljesítményt nyújtók kapják meg ezt a lehetőséget, mert hát a jó tanárnak a motivációs tényezők teljes tárházát alkalmaznia kell.

* A szöveg eredetileg beszédként hangzott el a Horváth Ivánt búcsúztató megemlékezésen, 2024. június 17-én, az ELTE BTK-n.

¹ A dolgozat az *Irodalomtörténeti Közleményekben* jelent meg: HORVÁTH Iván, *A Balassi-sor számmisztikai értelmezéséhez*, ItK, 74(1970), 672–679.

Arra nem emlékszem, hogy ezt következetesen betartotta-e, az viszont bizonyos, hogy hatalmas rajongás övezte, óráira hamarosan felsősök is bekéredztek, s persze számomra is szemléletet tágítók voltak. Különösen áll ez a spontán szakmai beszélgetésekre, s legfeljebb egy-egy pillanatra görcsöltem be attól, ha figyelmeztetett műveltségem hiányosságaira („tudod, Miska, ebben a szakmában műveltnek kell lenni...”). Nyilvánvaló, hogy a nagy tudás mellett az ifjú egyetemistákat is ez az élete végéig megőrzött lehengerlő természetesség ragadta magával, amelyet mindannyian megtapasztaltunk, s amely örökre megmarad emlékezetünkben.

Azt hiszem, igazuk van azoknak, akik szerint igazán azok ismerték meg őt, akik előadni és vitatkozni hallották. Akkor tudta igazi formáját adni, ha bizonyos volt abban, hogy a közönség vele tart, folytonosan érzékelni akarta, hogy hallgatósága miképpen reagál olykor programosan kihegyezett, már-már provokatív mondanójára. Úgy vélem, ezt az intimitást akarta megteremteni az írott dolgozataiban is rendre előbukkanó aposztrófákkal is, amelyek a figyelem fenntartására vagy a gondolatmenet megingás nélkül követésére, mindenesetre az intenzív jelenlétre vagy éppen cselekvésre biztatnak. Idézek néhányat:

„Itt nyugodtan ugorjunk át egyes részeket, sőt esetleg egyáltalán ne is olvassuk el őket...”

„Kérem, ugorja át ezt a fejezetet minden olyan olvasó, akinek feltett szándéka, hogy nem tölti le az adatbázist...”

„Emlékezzünk vissza iskolai élményeinkre...”

„Nos, kövessük Szigeti tanácsát? Néhány élményem hatására legszívesebben rávágnám, igen...”

„Ha elkerülhető a filozofálás, sosem szabad habozni...”

„Ha olvasóm attól tart, hogy mindjárt előhozakodom a magyarság valamely nagy-nagy sorskérdésével, sajnos igaza lesz. Ez az internet-dolog szerintem csakugyan sorskérdés.”

„Tessék szonetteket, sőt szesztinákat szerezni...”

Hát így ment ez tanteremben, tanszéki szobában, folyosón és vendéglátóipari egységben egyaránt, s persze hamarosan bekövetkezett az, amit *A reneszánsz reneszánsza* kötetben olvasható interjúbán kendőzetlen öntudattal jelentett ki: „[...] ilyen vagyok. A probléma érdekel. És ahova raknak, ott kialakul a tanítványaim köre.”²

Bár a tanítványok köre elsősorban a régi magyarosokat ölelte fel, hatása már szegedi, majd pécsi éveiben is jóval szélesebb körű volt ennél. Indexbe felvehető modern irodalmi órákat nálunk nem hirdetett ugyan meg, de többször fellépett a Szegeden is igényesen működő Eötvös Kollégium esti foglalkozásain, s érdeklődé-

2 HORVÁTH IVÁN, *Mindig vitatkozni akartam* = ÁCS PÁL, SZÉKELY JÚLIA, *A reneszánsz reneszánsza: Beszélgetések Klaniczay Tiborról és a reneszánszkutatásról*, Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021 (Magyar Történelmi Emlékek: Interjúk, beszélgetések), 295–332, 329.

se állandóságát is jelzi, hogy Németh G. Béla sokakat megszólító tanulmányához kapcsolódva már ekkor több előadást is tartott a kései József Attila költészetéről. Erősen rögzült emlékezetembe, hogy az egyik középpontjában *A sas* című költemény állt, amelyről alighanem utolsó írásainak egyikében nagyon eredeti értelmezést villantott fel.³

Publikációiban is nyoma maradt annak, hogy megkeresték őt az 1980-as évek hallgatói mozgolódásaiban fontos szerepet játszó igényes fiatalok, s kérésükre a Hévízi Ottó által szerkesztett *Gondolat-jel* című stencilezett kiadványukban tette közé tanulmányok kíséretében azt az addig ismeretlen József Attila-szöveget, amely töredékes volta ellenére a szakértők szerint új megvilágításba helyezte a nagy költő és a kommunista párt viszonyát.⁴ Az jól ismert, hogy ez a forrásközlés is része volt annak az intenzív és a József Attila-kutatásban a megújító törekvések közé számító munkálkodásnak, amelynek célja a nagy költő prózai hagyatékának feltárása és értelmezése volt. Az így létrejött, az ő és Tverdota György által gondozott hálózati kiadás⁵ érdemeit a Tverdota György és Veres András szerkesztésében megjelent kritikai kiadás a címnegyedben is elismerte: „A szövegközlés a Horváth Iván vezetésével előállított munkaanyag figyelembevételével készült.”⁶

A mindennapokat kitöltő intenzív munka természetesen a részben megörökölt, részben újonnan vonzaskörébe került tagokból álló régi magyaros közösségben folyt. Első eredménye egy kevéssé emlegetett, kézirat gyanánt közzétett kis kötet lett, amely idegen nyelven olvasó legjobb hallgatói fordításában középkori és reneszánsz poétikákból ad Bán Imre, Koltay-Kastner Jenő és Klaniczay Tibor antológiáit jól kiegészítő válogatást.⁷ Ezzel párhuzamosan indultak el a nagy repertórium (*Répertoire de la poésie hongroise ancienne*), az 1600 előtti magyar költészet alapvető ismereteket adó tárházának munkálatai, amelynek fontosságát az induláskor nagyon kevesen látták át, ám az 1992-ben egy a nemzetközi tudományosságban magasan jegyzett sorozatban nyomtatásban is megjelent, majd bizonyos bökkenők után a hálózaton is folyamatosan elérhetővé vált vállalkozás⁸ kivételes fontosságát szerencsére ma már nem kell hangsúlyoznunk. A folytatására tett kísérletek összeomlása utólag is igazolja ugyanakkor,

3 HORVÁTH Iván, *A Hegel – Marx – Freud alapötlete*, ItK, 124(2020), 580–598.

4 HORVÁTH Iván, *József Attila és a párt*, *Gondolat-jel*, 1988/1, 24–32; HORVÁTH Iván, *Újabb jegyzetek József Attila párttagságának megszakadásáról*, *Gondolat-jel*, 1988/2, 68–75.

5 JÓZSEF Attila *Összes tanulmánya és cikke*, 1.0 verzió: 1999; 2.0 verzió: 2001, <https://magyar-irodalom.elte.hu/ja/>.

6 JÓZSEF Attila *Összes tanulmánya és cikke 1930–1937: Kritikai kiadás*, szerk. TVERDOTA György, VERES András, a szövegeket sajtó alá rendezte SÁRKÖZI Éva, Bp., József Attila Társaság–L'Harmattan, 2017, [címnegyed].

7 *Francia és angol poétikák 1392–1603*, ford. BARABÁS Klára, BUKOVITZ Zsuzsa, DÉVÉNYI Márta, HEGYBIRÓ Edit, MOLNÁR Katalin, SZALAI G. Erzsébet, SZENTISTVÁNYI Rita, SZŐNYI György Endre, szerk. HORVÁTH Iván, kézirat, József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1975. A kiadvány elérhető itt: https://acta.bibl.u-szeged.hu/58557/1/francia_angol_poetikak.pdf.

8 *Répertoire de la poésie hongroise ancienne (RPHA): A régi magyar vers leltára a kezdetektől 1600-ig*, 7.4. kiadás, FONT Zsuzsa, H. HUBERT Gabriella, HERNER János, HORVÁTH Iván, SZŐNYI Etelka, VADAI István munkája, szerk. HORVÁTH Andor (technikai szerkesztő), H. HUBERT Gabriella, SELÁF Levente, <https://f-book.com/rpha/v7/>.

hogy az elszánt fiatal szakemberek egészen rendkívüli találkozása, továbbá a támogatások kijárásában utánozhatatlan Keserű Bálint leleményessége persze nagyon kellett a létrejöttéhez, de a legfontosabb mégis a nemzetközi tudományosságban naprakészen tájékozott vezető megkérdőjelezhetetlen tekintélye volt, meg persze az összhangot megteremteni és életben tartani képes kompromisszumkészsége, vagy éppen a kilengést és a lustálkodást elmarasztaló erősebb fellépése.

Döntően először itt vált érzékelhetővé, hogy ez az erős, a világról markáns egyéni víziót megformáló ember nagyon erősen közösségi lény is, aki számára nem nyűg a csoportos munkálkodás, sőt kifejezetten ebben leli örömét. Később is sokan megtapasztaltuk ezt, s ezért nem is szükséges, hogy felsoroljam azokat az irodalom-és/vagy informatikatudományi közösségeket, amelyekben munkálkodott, csak azt kell persze föltétlenül megjegyeznünk, hogy ezek zömének létrejöttét vagy maga kezdeményezte, vagy szerepet vállalt számára megfelelő arculatuk kialakításában. Az eszményeit megközelítő műhelyekre kell tehát gondolnunk akkor is, amikor a *Gépeskönyv*⁹ előszavában az egyetemi élet már-már himnikus felmagasztalásával találkozunk.

Ilyen megvalósítására törekedett meghívott vendégtanárként Pécssett, majd akkor is, amikor 1993-ban átkerült tanulóévei egyszerre gyűlött és szeretett helyére, az ELTE-re, ahol a kétesztendő párizsi vendégtanárságot (2000–2002) leszámítva nyugdíjba vonulásáig dolgozott, s ahol a régi magyar irodalmárok tanszékvezetője (2002–2009) lett. Az alap kutatások szervezésében és nemzetközi kapcsolatainak kiépítésében szerzett tapasztalatait a Reneszánsz tanulmányok mesterképzési szak és az Európai és magyar reneszánsz doktori program megszervezésében hasznosította. Ez képes volt integrálni azokat a témákat, amelyeket Bárczi Ildikó, Kiss Farkas Gábor, Orlovsky Géza és Szentmártoni Szabó Géza jelenített meg, de új témákat is meghonosított. Ezekről majd néhány kiemelkedő tanítványát név szerint is megemlítve szólok az alábbiakban, itt csak azt jegyzem meg, hogy kurzusainak hallgatói és doktoranduszai életük meghatározó élményeiként emlegetik azokat a termékeny vitaszellemet meghonosító alkalmakat, amelyek főszereplője a szellemesen előadott ötletekből kifogyani nem tudó tanárunk volt.

A legendás tanár méltatását hadd zárjam azzal, hogy működésének minden helyszínén figyelt arra, hogy tanítványainak teljesítményét és szerepét megfelelően dokumentálja még a kollektív vállalkozások későbbi egyéni felhasználása során is. Az így keletkező hosszú névsorokban a tudomány általa sokat hangsúlyozott demokratizmus jegyében egyaránt ábécésorrendbe tagolva szerepel egyetemi hallgató és akadémikus, s abban is egyenlő a mérce, ha valaki szolgálatait egészen konkrétan is megnevezi és méltatja.

Úgy hiszem, nem lenne ellenére, hogy a látókörébe bekerülő reményteljes fiatalok közül név szerint is megemlítem azok némelyikét, akik a folyamatos és hosszantartó együttműködés során gondolatainak jelentős árnyalására, módosítására vagy egyenesen további építkezésre készítették.

9 HORVÁTH Iván, *Gépeskönyv*, Bp., Balassi, 2006 (OPUS Irodalomelméleti tanulmányok, Új sorozat, 9).

Itt is ábécésorrendben haladva először Bartók Zsófiát említem, akinek témája és megközelítése erősen kötődik ahhoz a hagyományhoz, amelyet Tarnai Andor teremtett meg a középkori magyarországi kultúra, s benne az anyanyelvű írásbeliség reflektált megjelenésének árnyalt bemutatására vállalkozó alapvető írásaiban. Az ifjú kutató ezt kiindulópontnak tekintve egy sor tanulmányban alkotó módon alkalmazta a középkori magyar nyelvű írásbeliség megközelítésében a Horváth Iván által bevezetett írás- és olvasáshatár fogalom párt, ám ennek jegyében újraolvasva a ránk maradt kódexeket, egy sor eddig homályban maradt jelenségre figyelt fel. Mindezt hasznosítva a Szegedy-Maszák Mihály által szerkesztett irodalomtörténet hálózati változatában¹⁰ a régi tanulmányokat olyan újabbakkal egészítette ki, amelyek különösen a késő középkori időszak egyházi műfajairól kialakult képet módosították jelentős mértékben.

Közismert, hogy „a magyar versírás módja” folyamatos nagy témája volt, s már egyik legkorábbi nagy figyelmet keltő tanulmánya abszolút újdonságot hozva foglalkozott a grammatikai szemlélet jelenlétével a magyar verselméletben. Az összehasonlító szemlélet érvényesítését itt is axiómának tekintette, s a komparatív készlet egyik gazdagítója kétségkívül a nemzetközi irodalmat folyamatosan követő Seláf Levente, aki a magyar versre vonatkozó kora újkori külföldi reflexiók szenvedélyes gyűjtőjének számít, s akivel ebben a témában rendre közösen is publikáltak.

Ha szabad személyesnek lennem, a nem kevésbé fontos verstanász Szigeti Csaba nálam kezdett el régimagyarozni, írt is kevésbé idézett, de nagyon elmés tanulmányt Heltai Gáspárról,¹¹ csak hát Iván írásai elcsábították. Ebbe persze belejátszott az is, hogy elvittem a nagyszerűen sikerült mátrafüredi poétikai konferenciára.¹² Ez mellesleg Iván ötletére az első ilyen tanulós Rebakucs-összezőrrenés volt, ahol nem az újatmondás volt a cél, hanem a nemes irodalmár gyülekezet retorikai-poétikai iskolázottságának csiszolása, vagy legalább az igény felkeltése az ilyesmi iránt. Iván óriási energiákat mozgósítva hozta ezt össze, úgy tudom. Nagyon tetszett Klaniczaynak is, s külön dicséretet kapott tőle Zemplényi Ferenc szervezéséért.

Visszatérve Szigeti Csabához, ő fénykorában még egy kis csoport szervezésével (FC-csoport)¹³ is Iván imitátora lett, s nagy siker övezte szinte minden megnyilvá-

¹⁰ *Magyar irodalomtörténet*, szerk. HORVÁTH Iván, BALÁZS Mihály, BARTÓK Zsófia Ágnes, MARGÓCSY István, technikai szerk. HORVÁTH Andor, 0.2. változat, Bp., MMXX–MMXXII, <https://f-book.com/mi/index.php>.

¹¹ SZIGETI Csaba, *A lutheri „mozdulat” és műfaji következményei Heltai Gáspár Száz fabulájában = Eszmei és poétikai kérdések a régi magyar prózairodalomban*, szerk. HARGITTAY Emil, Bp., ELTE, 1977 (Acta Iuvenum), 29–41.

¹² *A reneszánsz irodalom- és művészetszemlélete* című konferencia, 1975. május 16–22., Mátrafüred.

¹³ 1986 elején alakult, verstanál foglalkozó szegedi műhely, tagjai Bakai Mónika, Kurucz István, Sipos Tamás, Virág Zoltán, Szincso György voltak. FC-csoport néven a *Verstanzás és poézis (A XVI–XVII. századi magyar költészet)* című, 1988. május 18–22. között Salgótarján–Eresztvényben rendezett Rebakucs-konferencián is szerepeltek, majd tanulmányukat az *Irodalomtörténeti Közleményekben* publikálták: FC-csoport, *A strófaváltás a XVII. századi magyar költészetben*, ItK, 93(1989), 250–255.

nulását. Nem vitás, hogy az egyformaság szabályát, az egész költemény szerkezetét megszabó verstani képlet hiányát mesterének ösztönzésére állította vizsgálatai középpontjába, de az sem, hogy ezt új megfigyelések sorozatával, például az ab nyitás késő megjelenésének és ritka használatának kimutatásával gazdagította. Igazi egymást ösztönző párbeszéd azonban akkor lett a dologból, amikor Iván az elképzelés finomítására tett javaslatokkal állt elő, s bevezette a magyareszk fogalmát, amely inkább körülírás, mint definíció szerint nem más, mint hang- és betűbravúrokra épülő részletek kivételes műgonddal történő kidolgozása, másfelől fontos magyar verselési sajátoságként regisztrálja, hogy az időmérték és az ütemhangsúly nemcsak önmagában lehet rendszeralkotó, hanem a kettő egyszerre is verselési tényezővé válhat. Számomra nagy szellemi élményt jelentett, ahogyan a *Gépeskönyvben* mindezt példákkal is illusztrálja, majd nagyon fontos megállapításokat tesz e képeség zenetörténeti konzekvenciáiról.

És hát persze nem lehet nem szólni Vadai Istvánról. Azt hiszem, az égiek akarták ezt a találkozást. Erre a sok gyanús véletlenből következtek. Már csaknem sötétedett, bizonyosan senki sem volt már benn a magyar irodalmi folyosón, amikor a sok-sok ajtón sikertelenül kopogtató, kopott ruhás, s kissé zilált matematika szakos fiatalembernek ajtót nyitottam. Ő elmondta, hogy József Attila szonettkoszorújáról készül dolgozatot írni, s konzultálni szeretne a tanszék valamely illetékes szakemberével. Egy kis beszélgetés után nyilvánvalóvá vált, hogy csakis Iván lehet a keresett szakember. Nem kell részleteznem, hogy milyen nagyszerű munkakapcsolat lett ebből, s miképpen vált István előbb a repertórium munkaközösségének kulcsemberévé, hogy aztán a régi magyar közösség egészét örvendeztesse meg páratlanul éles elmével elkészült és meghökkentően újszerű ötletekben gazdag dolgozataival. Mondanom sem kell, hogy Iván ezeknek részben ösztönzője, részben mindenkit megelőző első s legjobb értője volt, és egyben legnagyobb támogatója is lett, s igyekezett segítségére lenni, az egzisztenciális gondok megoldásában is. Az eszmei gazdagodás ugyanakkor kölcsönös volt, hiszen István egyetlen írást sem tett közzé mestere előzetes igenje nélkül, de az is bizonyos, hogy az ő időnként kíméletlenül éles kérdései és megjegyzései is kellettek ahhoz, hogy a *Balassa-kódex* értelmezésében Iván eljusson az ifjúkori elképzelésében kulcsszerepet kapó ósmásoló kiiktatásáig, s megfogalmazza az eszményítő kiadásokkal szakító s a korábbi elképzeléseit jelentős pontokon módosító, ám roppant szuggesztív víziót a nagy költő versgyűjteményeiről és életművéről.

Ebben az esetben tehát bizonyosan vitatkozásból nőtt ki az új koncepció, s majd az utókor feladata lesz eldönteni, hogy a további vitapartnerek érvei közül mit fogadott el, és mit nem. A mondott interjúban ő maga is beismerte ugyanakkor, hogy mindig vitatkozni akart, sőt arról is beszélt, hogy „az éles kaktusz-stílust tartotta helyénvalónak a nagy teoretikus vitákban”,¹⁴ s a durva és gúnyos hangnemet marxista szocializációjával magyarázta. Úgy látszik, küszködött ezzel a nagy vitázókedvvel, s azzal, hogy nem minden polémiája tudott olyan tiszta és fondorlatok nélküli ma-

14 HORVÁTH I., *Mindig vitatkozni...*, i. m., 318.

radni, mint a virágénekről Pirnát Antallal lefolytatott, amely persze valójában arról szólt, vajon elvesztek, vagy pedig nem is voltak közvetlenül fennkölt szerelemről szóló magyar nyelvű költemények.

A tanítványsághoz visszatérve azt is tudom példázni, hogy ha az ember Horváth Iván tanítványa, akkor bizony váratlan próbatételeknek is ki lehet téve. Szegedi beszélgetéseink során egyszer valahogy előkerült a *Szép magyar komédiának* az egyik helye. Ebben Balassi azt állítja, azért nem írt „szent írást, mert arról mindkét felől eleget írtak”. Kérdésére azt fejtegettem, itt nyilván a katolikus anyaszentegyháztól s az egyetemes protestantizmusról van szó, s talán már nemzetközi analógiákra hivatkoztam (hiszen megpróbáltam művelődni). Biztatott, hogy ezt írjam meg, ám úgy találtam, hogy ez kevés egy dolgozathoz. Erre valamelyik Balassi Bálintról szóló összejevetel egyik szünetének a végén közölte velem, hogy ő szólt Klaniczaynak, hogy a költő irodalmi programját illetően alapvetően fontos mondandóm van, s el is szeretném mondani, mivel ezt aligha nélkülözheti a régi magyaros társadalom. Klaniczay azonnal ki is szólított, el is dadogtam valamit, Iván pedig Balassi-könyvének¹⁵ 206. oldalán aztán hivatkozott is rám. Láthatóan egyszerre akarta reputációját vastagítani, magának pedig hivatkozási alapot teremteni, ami azzal járt, hogy ugyan csak jóval később, ám mégis megírtam egy tanulmányt a nagy költő zsoltárparafraízisairól, amit Klaniczay már sajnos nem olvashatott. Iván még megtehetette, s azt hiszem, el is könyvelte pedagógiai ravaszkodása sikerét.

Talán túlságosan is részletezően szóltam az egyetemi s azon belül a szegedi dolgokról, hiszen nálunk csak mellékállásban volt, fő munkahelye mégiscsak a hazai irodalmi tudományosság vezérlő intézménye, az Irodalomtudományi Intézet volt. Talán túlzott akkor, amikor úgy fogalmazott, hogy az elméleti osztályt már csaknem elfoglaló új irányzat, a strukturalizmus ügynökeként dolgozott a régi magyarosok között (afféle CIA-ágens egy félig ellenséges, félig közömbös országban),¹⁶ tény azonban, hogy barátai azok közül az ifjú törökök vagy okos fiúk közül kerültek ki (Bonyhai Gábor, Bojtár Endre, Szegedy-Maszák Mihály, Szőrényi László, Veres András, Zemplényi Ferenc), akiket összekapcsolt az, hogy megutálták az ideológus irodalomtudományt.

Ráadásul nem sokkal odakerülése után Veres András társaságában már nagyon fontos szervezési munkába kezdett, hiszen bár csak 1980-ban jelent meg az *Ismétlődés a művészetben* kötet,¹⁷ a visszaemlékezések szerint is sokak számára maradandó élményt jelentő konferencia 1973-ban zajlott le. A tematikailag nagyon gazdag kötet (Szegedy-Maszák Mihály legterjedelmesebb tanulmánya¹⁸ a Csetri Lajos irányította irodalomtudományi bevezetés stúdióban nálunk kötelező irodalom lett) jól tükrözi az Elméleti Főosztály tagjainak széles körű kapcsolatrendszerét. Horváth

15 HORVÁTH IVÁN, *Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben*, Bp., Akadémiai, 1982.

16 HORVÁTH I., *Mindig vitatkozni...*, i. m., 311.

17 *Ismétlődés a művészetben: Tanulmányok*, szerk. HORVÁTH IVÁN, VERES ANDRÁS, Bp., Akadémiai, 1980 (OPUS Irodalomelméleti tanulmányok, 5).

18 SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY, *A művészi ismétlődés néhány változata az irodalomban és a zenében = Ismétlődés...*, i. m., 77–159.

Iván itt érdekes módon az irodalmat nyelvészeti módon szemlélő Lowthról és hazai követőiről csak az utószóban tesz említést, míg magában a kötetben Johann Georg Hamann egyik művének szállóigévé lett mondatát („Költészet az emberiség anyanyelve”) címül választva közölt egy Kocziszky Évával közösen írott tanulmányt.¹⁹ Úgy tudom, beszélgettek erről egyszer Keserű Bálinttal, s nagyon sajnálom, hogy valamiképpen elmaradt a folytatás, hiszen nyilvánvaló, hogy az evangélikus német filozófusnak a költészet nyelvét az angyalokéból eredeztető elképzelése összefüggésben van azzal a betű és a lélek kapcsolatának dichotómiájával vívódó tradícióval, amely ebben a felekezetben – különösen a hol kiátkozott, hol valamelyest megtűrt spiritualisták, majd radikális pietisták környezetében – folyamatosan jelen volt. Keserű és tanítványai követték az erre vonatkozó német kutatásokat, s tervezték egy, a pietizmustól megérintett erdélyi szász peregrinusnak az angyalok nyelvével foglalkozó disszertációjának feldolgozását is. Remélem, akad majd olyan fiatal, aki erre vállalkozik.

Visszatérve az elméleti osztályhoz, Iván e társaság legbarátságosabb, a tömörülélen kívüli tudósokkal is kapcsolatokat fenntartani képes tagja volt, s kifejezetten neki köszönhettem, hogy némelyiküknek, például a hozzájuk erősen kötődő Zemplényi Ferencnek jó néhány kérdésben kikérhettem tanácsait. Emlékeim szerint Iván is nagyon kedvelte, hogy ott mindenki sokoldalú volt, s így ezen háttérrel intézeti feladata, a 16. századi magyar vers tanulmányozása mellett továbbra is foglalkozhatott a magyar verselmélet kérdéseivel és József Attila életművével is. Benyomásom szerint a társaság reflektív, helyzetükön és céljaikon folyamatosan meditáló tagjai közé tartozott, s ezzel is magyarázom, hogy visszatekintve képes volt szuggesztíven és persze személyes mozzanatokban nagyon gazdagon megjeleníteni megtett útjának állomásait. Hadd illusztráljam ezt a Babel-könyvből,²⁰ a mondott interjúból és a *Gépeskönyvből* kivágott alábbi mondatokkal. Az első a találkozást örökíti meg a strukturalizmussal:

„Forradalom volt ez, és tudtuk is, hogy az. A szövegközepontú strukturalizmus híveiként azokat az eljárásokat [...] tanulmányoztuk, amelyek a rest anyagot irodalmi művé szervezték. Boldogok és büszkék voltunk.”²¹

„Szerkezetet fedezel föl [...]. Rájössz, hogy miért van olyan szerkezete, és mi a jelentése annak. Ezt meg lehet érteni, racionális dolog. És nem az az imamalom, amit kötelező volt felmondani irodalomtudomány címszóval.”²²

19 HORVÁTH Iván, KOCZISZKY Éva, *„Költészet az emberiség anyanyelve” = Ismétlődés..., i. m., 59–63.*

20 HORVÁTH Iván, *Magyarok Babelben*, Szeged, JATEPress, 2000.

21 *Uo.*, 140. A kötetből idézett tanulmány első megjelenése: HORVÁTH Iván, *Szöveg*, 2000, 1994. november, 42–53.

22 HORVÁTH I., *Mindig vitatkozni..., i. m.*, 311.

Ezt követte a második, recepcióesztétikai és hermeneutikai stádium:

„Felismertük az olvasó mindennél nagyobb jelentőségét az irodalmi folyamatban. Leszámoltunk a szöveg objektivitásának ábrándképével.”²³

„Nálunk először Bojtár Endre és Szegedy-Maszák Mihály hangsúlyozta, [...] hogy az irodalmi művekről eleve csak egyéni olvasatok nyomán van egyáltalán tudomásunk.”²⁴

„A természettudományokéval részben közös módszereinket legtöbbször a sutba vágta.”²⁵

Egy idő múlva azonban sokak számára beláthatóvá vált az újabb felismerés:

„Ha azt mondjuk, hogy egyazon szövegnek különböző értelmezései lehetnek, akkor egyúttal azt is mondjuk, hogy a szöveg objektív, mert hiszen értelmezésről értelmezésre haladva mindvégig változatlanul önmaga marad. [...] A hermeneutikai alapmegfigyelésből, az olvasatok különbözőségéből így következik, meglepő módon, a szöveg objektivitása.”²⁶

Horváth Ivánt aztán ez az útkeresés indította el az informatikai irodalomtudomány irányába, mert hát ennek a szöveg objektivitását valló újabb strukturalizmusnak számolnia kell azzal, hogy az irodalmi szövegek jelentékeny része változatokban él. Abból indult ki, hogy legalábbis az általa vizsgált korpuszban „nincs tehát szöveg, csak szövegek vannak, s ezek teremtő olvasatok nyomán születtek, s születnek folyton újjá, miként a népköltészet, szerzők, kódexmásoló barátok, nyomdászok, szedők, gépirókisasszonyok, irodalomtörténészek összeműködésének eredményeképpen”.²⁷

Azért vágtam össze ezeket a különböző időpontban született megnyilatkozásokat, mert művei mostani újraolvasásakor vált számomra világossá, hogy a most bennünket véglegesen itt hagyó barátom miképpen lett szakmánkban az elsők között a szövegek tömkelegével gazdálkodni tudó informatikai irodalomtudomány úttörője. Nincs hát mit csodálkoznunk azon, hogy idekerülése után az ország első egyetemén is lelkes és okos tanítványok hallgatták meg szavait, vitték, viszik tovább és ápolják szellemi hagyatékát, mert hát, mint hallottuk, „ahova raknak, ott kialakul a tanítványaim köre”. Szegeden, Pécsen, Budapesten, Kolozsvárott, Párizsban.

23 HORVÁTH I., *Gépeskönyv, i. m.*, 156.

24 HORVÁTH I., *Magyarok..., i. m.*, 142.

25 HORVÁTH I., *Gépeskönyv, i. m.*, 156.

26 HORVÁTH I., *Magyarok..., i. m.*, 144, 146.

27 *Uo.*, 146.